

УДК 342.9+347.6

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-157-161

Роман ОПАЦЬКИЙ[©]

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВСТАНОВЛЕННЯ БАТЬКІВСТВА: НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто проблеми встановлення батьківства з урахуванням нових тенденцій у суспільстві та здешевлення проведення ДНК-експертизи. Як нововведення запропоновано ввести презумпцію на згоду обох батьків на проведення генетичної експертизи. Право ж відмови одного з батьків тягнуть для такого певні негативні наслідки.

Наголошено на важливості таких змін через: підвищення значущості та цінності інституту шлюбних відносин та сім'ї; збільшення рівня відповідальності батька за дітей через впевненість у кровному спорідненні (зникнуть сумніви про можливість виховання нерідної дитини); введення системи забору генетичного матеріалу ще в пологовому будинку з часом призведе до формування відповідної повноцінної бази даних. Така інформативна база стане в нагоді як всьому суспільству, так і правоохоронній системі під час встановлення особи за невпізнаними трупами.

Ключові слова: дитина, батьки, шлюб, сім'я, ДНК-експертиза, батьківство.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільних відносин торкнувся навіть сімейних стосунків. Тепер інститут шлюбу перестав розглядатися як щось стале, укладене раз і на все життя. З урахуванням таких тенденцій виникла необхідність перегляду ролі батьківства з одночасним урахуванням захисту прав дитини.

Турбота про дітей була одним з основних пріоритетів людства протягом всього розвитку цивілізації. Суспільство розуміло, що саме батьки є основним та практично єдиним інститутом, спроможним забезпечити нормальний та сталий розвиток дитини як повноцінного члена соціуму. Однак поряд з проблемами виховання підростаючого покоління гостро наявна проблема встановлення батьківства.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Правові аспекти встановлення батьківства досліджували чимало вітчизняних науковців у сфері сімейного та цивільного права[^] О. Розгон, Н. Конончук, Л. Красицька, О. Антонюк, З. Ромовська. Крім того, зазначені науковці вивчали й презумпція батьківства, що діє в багатьох країнах ще з часів римського права.

Метою наукової статті є вироблення нововведень, які допоможуть підняти значимість сім'ї, а також сприятимуть вирішенню спорів при встановленні батьківства у випадку розірвання шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Проблеми визначення батьківства турбують суспільство з початку виникнення цивілізації і до сьогодні. Саме встановлення походження дітей від матері та батька є підставою виникнення їх взаємних прав та обов'язків. Право дитини знати своїх батьків і право на піклування закріплено в ст. 7 Конвенції ООН «Про права дитини».

Ще в Давньому Римі був крилатий вислів: «Мати завжди достеменно відома – *Mater semper est certa*», а от з проблемами батьківства виникають певні труднощі.

Питання встановлення та визнання батьківства завжди була прикута підвищена увага, оскільки саме факт походження дитини є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків між нею та її батьками. Однак встановлення та визнання батьківства – це різні правові категорії. У разі встановлення батьківства відбувається встановлення обставин, за яких у зацікавлених осіб виникають взаємні права та обов'язки.

© Р. Опацький, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8658-8153>

opatsky@i.ua

Під час визнання батьківства підтверджується факт походження дитини від батьків, що дає змогу дитині мати певні права – знати батьків, право на спадкування тощо [1].

З виникненням труднощів визнання батьківства відразу виникли різні способи їх подолання. Загалом людством вироблено такі процедури визнання батьківства: через народження в законному шлюбі; через усиновлення; та узаконення.

Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, вважається такою, яка походить від подружжя. При цьому мати дитини не повинна надавати доказів походження дитини від свого чоловіка, а останній – доводити своє батьківство. На відміну від материнства визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. Українське сімейне законодавство виходить із презумпції батьківства чоловіка матері дитини. Відповідно до ст. 133 Сімейного кодексу України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини.

Водночас дружина і чоловік мають право подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка батьком дитини.

Якщо ж мати дитини, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, під час реєстрації народження заявляє, що її чоловік не є батьком цієї дитини, та у зв'язку з цим просить не вказувати його як батька в актовому записі про народження дитини, то її прохання може бути задоволене лише за наявності спільної заяви самої матері та її чоловіка про невизнання його батьком дитини. Саме виховання дитини спільно батьком та мамою забезпечить її сталий та нормальний розвиток, підготує до самостійного життя в майбутньому.

У національному законодавстві закріплена презумпція батьківства як форма захисту інтересів дитини та упорядкування сімейних відносин. Сформулювати презумпцію батьківства можна так: батьком дитини, народженої у шлюбі, є чоловік матері.

Презумпція батьківства додатково встановлюється за допомогою закріплення в законі терміну її дії. Зокрема, частина 2 ст. 122 Сімейного кодексу України визначає десятимісячний термін дії презумпції батьківства в разі розірвання шлюбу, визнання його недійсним або смерті батька до народження дитини [2, ст. 122].

Водночас, якщо особа, яка записана батьком дитини відповідно до статей 122, 124, 126 і 127 Сімейного кодексу України, має право оспорити своє батьківство, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини. У разі доведення відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною суд постановляє рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження [2; 9].

Тобто, зважаючи на аналіз положень Сімейного кодексу України, особа яка має сумніви щодо свого батьківства виключно в судовому порядку та після проведення генетичної експертизи може скасувати батьківство з відповідним внесенням записів до державних реєстрів.

Отже, презумпція батьківства є, з одного боку, надійним гарантом права дитини на нормальне життя в сім'ї. з іншого боку, зазначена презумпція абсолютно не враховує право батька на виховання своєї дитини.

В Україні щороку реєструють в середньому 300 тисяч шлюбів, і більше ніж половина подружніх пар розлучаються. Найменша кількість розлучень у західних регіонах України, а найбільша – у південних і східних. Якщо середній відсоток розлучень по Україні – 57 %, то в західних регіонах він становить 30 %, а в південних і східних – доходить до 70 %. Місто Київ – у центрі [3].

Згідно зі статистичними даними з 7 млн 600 тис. дітей майже 3 млн українських дітей виховуються в неповних сім'ях. Це фактично половина дитячого населення країни [4].

Беручи до уваги складність регулювання шлюбних (сімейних) відносин, які багато в чому переплітаються з народними звичаями та традиціями, вбачаємо необхідність адміністративно-правового втручання (превентивного) в такі відносини [8].

У разі виникнення такого спору єдине правильне вирішення конфлікту можливе лише через призначення та проведення судово-генетичної експертизи для встановлення батьківства, що затягує процес розлучення та спричиняє глибоку психоемоційну травму самій дитині.

З огляду на статистичні дані цілковито закономірно виникає питання встановлення аліментів для чоловіків (а в абсолютній більшості розлучень дитина

залишається з матір'ю) з урахуванням відсутності кровної спорідненості. Другим закономірним питанням є можливість повернення аліментів у разі встановлення відсутності батьківства.

Зокрема, чинне цивільне законодавство передбачає можливість регресного позову батька по поверненню виплачених коштів (аліментів) згідно з Цивільним кодексом України, стаття 1191 «Право зворотної вимоги до винної особи» [5].

Однак для виконання цього заходу треба виконати низку заходів. Тож з метою подання регресного позову про повернення аліментів необхідно довести в судовому порядку відсутність кровного зв'язку між дитиною та батьком (платником аліментів). Відсутність біологічної спорідненості доводиться в судовому порядку на підставі генетичної експертизи. Позовна заява не може бути подана після досягнення дитиною 18-річного віку, тобто повноліття. Другою вагомою підставою отримання задоволення регресного позову є доведення прямого умислу матері дитини на введення в оману чоловіка щодо справжнього батьківства. Доведення такого факту є фактично неможливим через відсутність опрацьованого механізму з цього питання.

Зважаючи на постійний розвиток суспільних відносин та варіативність форм сімейного життя, є потреба застосування більш гнучких норм сімейного законодавства.

Необхідність переосмислення підходів до розуміння шлюбу в житті людей, значенні сім'ї у вихованні дітей виникла з переоцінкою ролі цих інституцій для суспільства.

Ще три, чотири десятиліття тому шлюб розглядався як остаточний вибір чоловіка та жінки один раз та на все життя. Виховання дитини вважалось основним обов'язком подружжя, а все інше (робота, захоплення, індивідуальний розвиток особистості) було тільки як засіб забезпечення потреб нащадків. Розлучення родиною сприймалося як щось екстраординарне та, не рідко, викликало осуд не тільки оточення, а й усієї родини. Цілком очевидним, що в такій ситуації виховання дитини після розірвання шлюбних стосунків ставало обов'язком не лише батька дитини, але й, як правило, усієї його родини (включно з дідусем, бабусею, тіткою тощо).

Не менш важливим було й сакральне значення шлюбу в житті пари. Зрада розглядалася як надзвичайна подія, яка отримувала всебічний осуд.

На сьогодні ж виникнення шлюбних стосунків розглядається як спроба узаконити свої стосунки з коханою, а в разі зникнення захоплення з легкістю припинити шлюбні відносини. Наявність дитини уже не розглядається як вагома підстава вживати заходів для збереження сім'ї.

Повторний вступ до шлюбу сприймається як нова спроба з урахуванням помилок минулого. Водночас зберігається думка, що в разі невдачі нова спроба може бути результативнішою.

Одночасно, перебуваючи на межі краху сім'ї, члени подружжя вже починають шукати нові стосунки, так би мовити, «на стороні».

Переосмислення ролі шлюбу в сучасних умовах, коли цей інститут суспільства уже не є остаточним рішенням чоловіка та жінки на все життя, призвів до переосмислення також і емпіричної ролі одного статевого партнера в шлюбі на все життя.

Соціологічні дослідження щодо цього напряму наводять такі результати:

– в середньому в Україні приблизно 10 % чоловіків виховують чужих дітей, при цьому не здогадуючись про це [6];

– в країнах Західної Європи та США цей показник доходить до 50 %.

Зазначені показники красномовно свідчать про необхідність переосмислення ролі презумпції батьківства.

З метою врегулювання проблем встановлення батьківства, недопущення «фальшивого батьківства» та, як один із важелів, збереження сім'ї, хочемо запропонувати для запровадження новий механізм.

У період перебування в пологовому будинку після пологів (до 3 діб у разі відсутності протипоказань) за письмової згоди обох батьків проводити обов'язковий тест ДНК на встановлення батьківства. На сьогодні це не складна процедура, яка виконується багатьма клінічними лабораторіями та коштує відносно не дорого.

Перед проведенням тесту на встановлення біологічного батьківства обох батьків письмово попереджають про наслідки результатів такого заходу та відповідно про

правові наслідки відмови.

Зокрема, в разі подання письмової відмови чоловіка від проведення ДНК-експертизи на встановлення біологічного батьківства (причина абсолютно не важлива) позбавляє його права в майбутньому, у разі розірвання шлюбу, оскаржувати факт біологічного батьківства. Наслідком відмови буде безапеляційне визнання батьківства та зобов'язання, у разі виникнення такої ситуації, сплата аліментів.

Ця позиція не суперечить чинному законодавству. Відповідно до п. 5 ст. 136 СК не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ч. 1 ст. 123 Сімейного кодексу України.

У разі ж відмови жінки від проведення ДНК-експертизи на встановлення біологічного батьківства позбавляють її права в майбутньому, у разі виникнення непередбачуваних обставин (розлучення), претендувати на аліменти. Ця позиція також не є новою, оскільки вона випливає зі статті 7 Конвенції ООН «Про права дитини» від 1989 року та дає право дитині знати своїх батьків [7]. Отже, відмова від проходження від експертизи на встановлення батьківства прямо порушує право дитини.

У разі письмової відмови обох батьків від проведення зазначених маніпуляцій, у разі виникнення спірні питання під час розлучення будуть розглядатися в судовому порядку за «класичною» схемою.

Висновки. Трансформації в суспільстві вимагають відповідних закріплень і в правовому полі. Запропоновані нами нововведення допоможуть вирішити низку проблем, зокрема:

- підвищить значущість та цінність інституту шлюбних відносин та сім'ї;
- збільшать рівень відповідальності батька за дітей через впевненість у кровному спорідненні (зникнуть сумніви про можливість виховання нерідної дитини);
- запровадження системи забору генетичного матеріалу ще в пологовому будинку з часом призведе до формування відповідної повноцінної бази даних. Така інформативна база стане в нагоді як всьому суспільству, так і правоохоронній системі під час встановлення особи за невідомими трупамі.

Запрошуємо до дискусії.

Список використаних джерел

1. Розгон О. В. Практичні аспекти визнання батьківства в Україні. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. Вип. 2 (92). С. 103–112.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Чому в Україні кожна друга подружня пара розлучається? URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/25016301.html>.
4. Становище української сім'ї: неповна сім'я, розлучення і виживання. URL : <https://slovoproslovo.info/stanovische-ukrainskoi-sim-i-nepovna-sim-ya-rozluchennya-i-vizhivannya>
<https://slovoproslovo.info/stanovische-ukrainskoi-sim-i-nepovna-sim-ya-rozluchennya-i-vizhivannya>.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. 6 вражаючих фактів про чоловіків. URL: <https://1plus1.ua/novyny/6-vrazaucih-faktiv-pro-colovikiv/>.
7. Конвенція про права дитини : прийнята 44-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 20.11.1989, ратифікована Постановою Верховної Ради Української РСР 27.02.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>.
8. Опацький Р. М. Форми діяльності публічної адміністрації у сфері реалізації ювенальної політики. *Порівняльно-аналітичне право*. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/7/Opatskyi%20R.M.pdf
9. Moroz V. Legislative support enforcement of court judgments in Ukraine. *Philosophy, Economics And Law Review*. 2022. Vol. 2, no. 1. P. 212-220.

Надійшла до редакції 04.10.2022

References

1. Rozhon, O. V. (2017) *Praktychni aspekty vyznannya bat'kivstva v Ukrayini* [Practical aspects of paternity recognition in Ukraine]. *Mala entsyklopediya notariusa*. Issue 2 (92), pp. 103–112. [in Ukr.].
2. Simeynyy kodeks Ukrayiny vid 10.01.2002 [Family Code of Ukraine of January 10, 2002]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. [in Ukr.].

3. Chomu v Ukraini kozhna druha podruzhnaya para rozluchayet'sya? [Why does every second married couple divorce in Ukraine?] URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/25016301.html>. [in Ukr.].
4. Stanovyshche ukrayins'koyi sim'yi: nepovna sim'ya, rozluchennya i vyzhivannya [The state of the Ukrainian family: single family, divorce and survival]. URL : <https://slovoproslovo.info/stanovische-ukrainskoi-sim-i-nepovna-sim-ya-rozluchennya-i-vizhivannya>. [in Ukr.].
5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2003. № 40–44, art. 356. [in Ukr.].
6. 6 vrazhayuchykh faktiv pro cholovikiv [6 amazing facts about men]. URL: <https://1plus1.ua/novyny/6-vrazaucih-faktiv-pro-colovikiv/>. [in Ukr.].
7. Konventsiya pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child] : pryynyata 44-yu sesiyeyu Heneral'noyi asambleyi OON 20.11.1989, ratyfikovana Postanovoyu Verkhovnoyi Rady Ukrayins'koyi RSR 27.02.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>. [in Ukr.].
8. Opats'kyu, R. M. () Formy diyal'nosti publichnoyi administratsiyi u sferi realizatsiyi yuvenal'noyi polityky [Forms of activity of public administration in the field of implementation of juvenile policy]. *Porivnyal'no-analitychne pravo*. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/7/Opatskyi%20R.M.pdf. [in Ukr.].
9. Moroz, V. (2022) Legislative support enforcement of court judgments in Ukraine. *Philosophy, Economics And Law Review*. Vol. 2, no. 1, pp. 212-220.

ABSTRACT

Roman Opatsky. Administrative and legal aspects of establishing paternity: new perspectives. The article is devoted to the problems of establishing paternity, considering new trends in society and reducing the cost of conducting a DNA examination. As an innovation, it is proposed to introduce a presumption of the consent of both parents for carrying out a genetic examination. The right to refuse one of the parents carries certain negative consequences for him.

In order to solve the problems of establishing paternity, preventing «false paternity» and, as one of the levers, preserving the family, we would like to propose a new mechanism for introduction, which provides, with the written consent of both parents, to carry out a mandatory DNA test to establish paternity in the maternity hospital.

When a husband submits a written refusal to conduct a DNA examination to establish biological paternity, it deprives him of the right to challenge the fact of biological paternity in the future, in case of divorce. The consequence of the refusal will be an unappealable recognition of paternity and the obligation, in the event of such a situation, to pay alimony.

In the case of a woman's refusal, the right to apply for alimony in the future, in the event of unforeseen circumstances (divorce), will be denied.

The author advocates the importance of such changes that will result: increasing the importance and value of the institution of marriage and family; increasing the level of father's responsibility for children due to confidence in blood kinship; the introduction of the genetic material collection system in the maternity hospital will eventually lead to the formation of a corresponding full-fledged database. Such an informative base will be useful both to the entire society and to the law enforcement system when identifying the identity of unidentified corpses.

Keywords: *child, parents, marriage, family, DNA expertise, paternity.*